

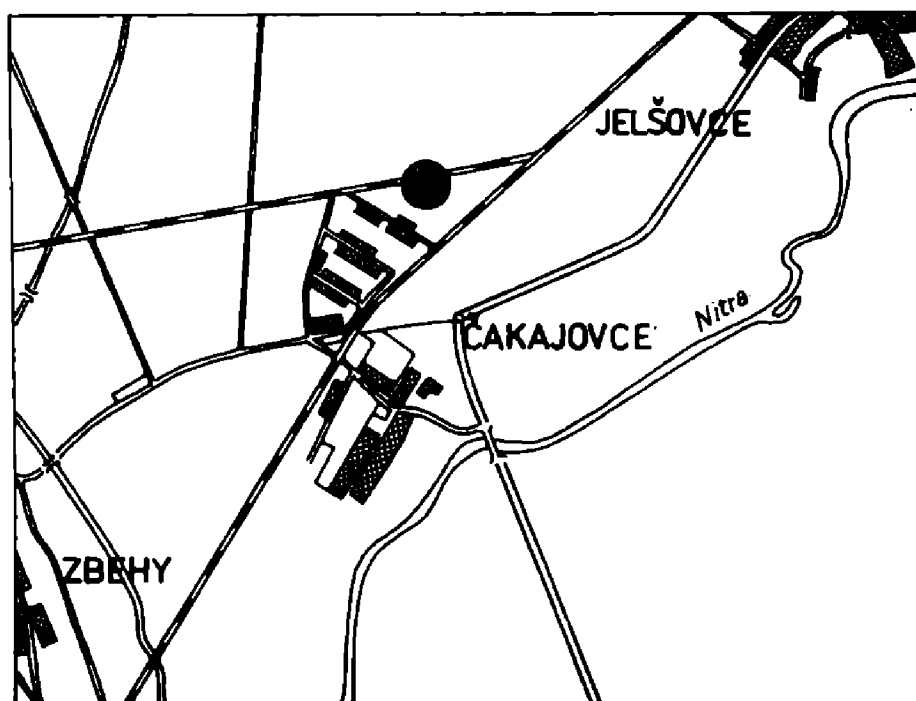
Výskum pohrebiska v Čakajovciach, okres Nitra

MÁRIA REJHOLCOVÁ

Už tri výskumné sezóny (r. 1974, 1976 a 1977) sa systematicky skúmalo pohrebisko z 9.—11. storočia v Čakajovciach, okr. Nitra. Lokalita sa nachádza 12 km severne od Nitry. Pohrebisko je situované na východnej polovici miernej vyvýšeniny na severnom okraji obce (obr. 1), v polohe s miestnym názvom Kostolné. Na prvé hroby sa prišlo v roku 1943 pri stavbe železničnej trate (Zbehy—Jelšovce), keď sa kopianím zárezu pre trať porušilo pohrebisko v severnej polovici. Z tohto miesta zachránil bývalý gymnaziálny profesor J. Karvaš z Nitry štyri hroby, v ktorých sa našli pamiatky materiálnej kultúry z veľkomoravského obdobia (keramika, nože, kopija, sekerka — bradatica). Vychádzajúc z hustoty hrobov v tesnej blízkosti železničného zárezu možno predpokladať, že pri výstavbe trate sa zničilo približne 70 hrobov.

Systematickým výskumom sa doteraz preskúmalo 224 hrobov. Usporiadané boli viac-menej v radoch, ktoré na seba nadväzujú. Bez porušenia sa tu pochovávalo od 9. až do konca 11., prípadne prvých rokov 12. storočia.

Obdĺžnikové hrobové jamy, niekedy smerom k nohám mierne zúžené, sú zahĺbené do hlinitosprašového podložja. Ani v jednom hrobe sa nezistili stopy zotletého dreva z rakvy. V dvoch hroboch z veľkomoravského obdobia bolo dno jamy vystlané vrstvou slamy alebo sena. Pri niektorých kostrách sledujeme nápadné stiahnutie, čo nasvedčuje, že mŕtveho zabalili najpravdepodobnejšie

Obr. 1. Čakajovce. Situačný plán lokality.

do plátna. Hĺbka hrobových jám sa pohybuje od 50 do 203 cm. V najstaršej fáze pohrebiska sledujeme pomerne hlboké hrobové jamy, z 10. storočia sú plytšie a najplytšie sú z najmladšej fázy pohrebiska z 11. storočia.

Mŕtvych pochovávali vo vystretej polohe, iba ojedinele sa stretávame s inou polohou; napr. v hrobe 211 bola kostra v polohe, ktorá nasvedčuje, že mŕtveho vhodili do jamy, a v hrobe 220 bola kostra v skrčenej polohe, ktorá sa odlišovala aj opačnou orientáciou v smere V—Z. Poloha rúk pochovaných je rozmanitá, v prevahe je uloženie vedľa tela. Doteraz sa zistilo šesť dvojhrobov, v ktorých sú pochovaní dospelí (hrob 91 a 119), alebo dospelý s dieťaťom (hroby 68, 89 a 154). V hrobe 221, v ktorom bol pochovaný dospelý, bola v severozápadnom rohu jamy, vpravo od lebky, vyhlbená jamka, v ktorej bol popol s nedohorenými ľudskými kostičkami.

Po celý čas používania pohrebiska sledujeme ustálenú orientáciu ako hrobových jám, tak aj pochovaných v smere Z—V (86 hrobov, t.j. 38,3 ‰), SZ—JV (136 hrobov, t.j. 60,7 ‰), iba výnimočne sa vyskytuje opačná orientácia pochovaného v smere JV—SZ alebo V—Z (dva hroby, čo predstavuje iba 1 ‰ z celkového počtu).

V porovnaní s dlhým používaním pohrebiska zistilo sa iba malé percento hrobov v superpozícii, čo nasvedčuje na skutočnosť, že hroby boli viditeľne označované, najpravdepodobnejšie vyššími hrobovými násypmi, a plne rešpektované. Superpozícia hrobov sa vyskytla v západnej časti pohrebiska v troch prípadoch — hroby z 11. storočia prekrývajú hroby z 9. storočia — a v juhovýchodnej časti v jednom prípade — prekrývajú sa dva hroby z 10. storočia. V tomto prípade môže ísť o príbuzenský vzťah pochovaných; hrob muža je prekrytý hrobom ženy s dieťaťom a pod pravou panvovou kosťou ženy bola uložená maxilla z lebky muža.

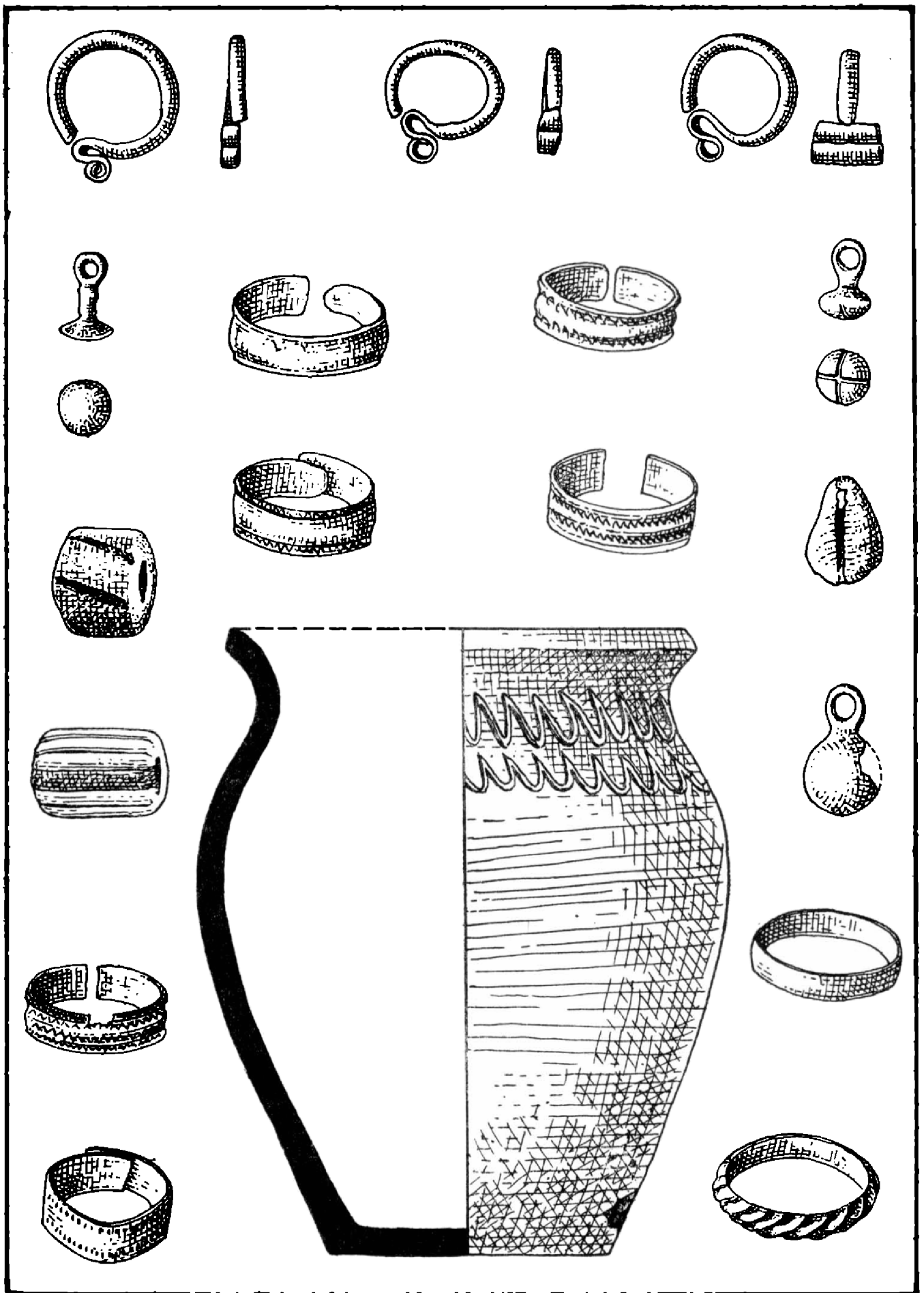
Na pohrebisku v Čakajovciach sledujeme pomerne časté, najpravdepodobnejšie intencionálne porušenie kostier v hroboch z 11. storočia, ktoré sa prejavuje vyvrátením lebky, prípadne aj jej premiestnením v hrobovej jame, prehádzaním panvových kostí a krížovej kosti, ako aj vyklbením stehnových kostí. Dokonca sa stretávame s hrobmi, v ktorých sú kosti nahromadené na kope, niekedy sú to aj kosti z viacerých jedincov (hroby 30, 53 a 82). Zatiaľ ťažko vysvetlí príčinu tohto javu, vylúčená je však domnienka, že by k takémuto porušeniu kostry došlo pri vykrádaní nálezov v hrobe.

Nálezy zlomkov keramiky na pohrebiskách z 9., 10., ale aj z 11. storočia nie sú zvláštnosťou, ich výskyt je pomerne častý. Nachádzame ich pohodené na kostre, na dne hrobovej jamy, alebo v zásype tesne nad kostrou (napr. vo Veľkom Grobe — Chropovský, 1957, s. 171—190; Nitra—Zobor — Čaplovič, 1954, s. 5—23 a sledujeme ich aj v hroboch na juhoslovanskom pohrebisku v Ptuji — Korošec, 1952, s. 102—103). Na pohrebisku v Čakajovciach sú v hroboch z 11. storočia pomerne častým nálezom malé zlomky keramiky vložené do pravej alebo ľavej dlane, ktoré najpravdepodobnejšie mali funkciu amuletu. Podobné ukladanie črepov sa doteraz na pohrebiskách z 11. storočia nikde nespozorovalo.

Z 9. a 10. storočia sledujeme na jednej strane bohato vybavené hroby, na druhej strane hroby bez nálezov, v čom môžeme vidieť vyjadrenie sociálneho postavenia pochovaného. V 11. storočí najpravdepodobnejšie ako dôsledok rigorózných cirkevných úprav predstavujú pamiatky materiálnej kultúry v hroboch najosobnejšie veci pochovaného — šperk ako súčasť úboru a nový nález — mincu vo funkcii obolu mŕtvych. Minca vložená do úst sa našla v 21 hroboch; najčastejšie v hroboch dospelých (19 ráz), zriedkavejšie v hroboch detí (2 razy). Všetky mince sú razby arpádovských panovníkov: Štefan I. —

Ob. 2. Čokajovce. Výber nálezov z hrobov (10.–11. storočie).

Obr. 3. Čakajovce. Výber nálezov z hrobov (10.–13. storočie).

1000—1038, Ondrej I. — 1046—1061, Béla knieža — 1048—1060, Béla kráľ — 1060 až 1063, Šalamún kráľ — 1060—1063, Šalamún — 1063—1074, Ladislav I. — 1077—1095, Koloman — 1095—1114. Najpravdepodobnejšie tú istú funkciu ako minca mala aj kremencová čepieľka nájdená v ústach pochovaného v hrobe 5 a náušnica v hrobe 111. Hroby s mincami, ako to ukazujú výsledky doterajšieho výskumu, sa sústreďujú viac-menej v severozápadnej časti pohrebiska. Analogickú situáciu sledujeme na pohrebisku v Halimbe—Cseresi v Maďarsku (Kovács, 1976, s. 126, obr. 1).

K doteraz preskúmaných 224 hrobov bolo 139 s nálezmi (62 %) a 85 bez nálezov (38 %). Z tohto počtu bolo 159 hrobov dospelých (71 %) a 65 hrobov mladistvých a detí (29 %).

Podľa horizontálnej stratigrafie na preskúmanej časti pohrebiska, ako aj pamiatok materiálnej kultúry, môžeme sa pokúsiť určiť smer pochovávaní:

a) Najstaršia je západná časť pohrebiska, na ktorej začiatok pochovávaní datujú ostrohy typu A a kovania do prvej polovice 9. storočia.

b) V nasledujúcom 10. storočí sa v nadväznosti na hroby z 9. storočia pokračovalo v pochovávaní východným smerom.

c) Pochovávanie v najmladšej fáze, v 11. storočí, nadväzuje v západnej a juhozápadnej časti na hroby z 9. storočia. V juhozápadnej časti zisťujeme podľa superpozície čiastočné zasahovanie do hrobov z 9. storočia. V južnej časti pohrebiska pochovávanie nadväzuje na hroby z 10. storočia. Pokračuje sa v smere Z—V, ako to potvrdzujú nálezy mincí v hroboch (najvýchodnejší nález na pohrebisku v Čakajovciach je minca Kolomana).

Pamiatky materiálnej kultúry potvrdzujú, že na pohrebisku sa pochovávalo od prvej polovice 9. storočia do konca 11., prípadne prvých rokov 12. storočia a môžeme predpokladať, že boli na ňom pochovaní príslušníci približne desiatich generácií (pri priemernom veku 30 rokov).

Po nových objavoch sa ukazuje, že pohrebisko v Čakajovciach patrilo k centrálnej časti sídliskovej aglomerácie nitrianskeho kniežatstva. Zaniká najpravdepodobnejšie pre premiestňovanie cintorínov do okolia kostolov, ku ktorému dochádza na začiatku 12. storočia.

Výskum sa ešte neskončil. Úlohou v budúcom roku bude dokončenie výskumu pohrebiska a prieskum s cieľom nájsť sídlisko, resp. sídliská, ktoré by časove zodpovedali pohrebisku.

Literatúra

Čaplovič, P., 1954: Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom. Slov. Archeol., 2, s. 5—50.

Chropovský, B., 1957: Slovanské pohrebisko z 9. st. vo Veľkom Grobe. Slov. Archeol., 5, s. 174—239.

Korošec, J., 1952: Uvod v materialno kulturno Slovanov zgodnjega srednjega veka. Ljubljana.

Kovács, L., 1976: Zur Deutung der Münze mit der Umschrift Lancea Regis. Acta Archaeol. Acad. Scient. Hungar., 28, s. 123—145.

Abdeckung eines Gräberfeldes in Čakajovce, Bezirk Nitra

Während dreier Grabungssaisons (1974, 1976, 1977) wurde in Čakajovce ein Gräberfeld aus dem 9.—11. Jh. untersucht. Bisher sind 224 Gräber erschlossen, davon

159 von Erwachsenen (71 %) und 65 von Kindern und Jugendlichen (29 %). Von der angeführten Zahl enthielten 139 Gräber (62 %) Funde und 85 Gräber waren fundleer (38 %). Die Gräber bilden mehr oder weniger Reihen, die vom 9. bis zum Ende des 11. Jh. eventuell bis in die ersten Jahre des 12. Jh. ohne Belegungsunterbrechung aneinander anknüpfen. Die Grabgruben von rechteckiger Form waren in die Lösslehmunterlage eingetieft (T. von 50 bis zu 203 cm). Während der ganzen Belegungszeit des Gräberfeldes ist eine stabilisierte Orientierung sowohl der Grabgruben als auch der Toten in der Richtung W–O (38,3 %) und NW–SO (60,7 %) zu beobachten, nur ausnahmsweise kam umgekehrte Orientierung des Toten in SO–NW- oder O–W-Richtung vor (1 %). Der geringe Prozentsatz von Gräbern in Superposition (vier Fälle – im West- und Südostteil) spricht für eine sichtbare Markierung und Respektierung der Gräber.

Es sind relativ viele, höchstwahrscheinlich intentional gestörte Skelette in den Gräbern aus dem 11. Jh. zu verzeichnen. Vorderhand ist es schwer, die Ursache dieser Erscheinung zu erklären, doch ist die Vermutung von der Hand zu weisen, dass es zu der Störung beim Rauben der Funde aus den Gräbern gekommen wäre. Eine weitere Eigentümlichkeit in den Gräbern aus dem 11. Jh. ist die ungebräuchliche Unterbringung winziger Scherbchen in der rechten oder linken Handfläche, wahrscheinlich in der Funktion eines Amulettes.

Während in der Ausstattung der Gräber aus dem 9. und 10. Jh. Unterschiede wahrnehmbar sind, die von der sozialen Stellung des Toten zeugen, sind in den Gräbern aus dem 11. Jh. wahrscheinlich infolge kirchlicher Einschläge die Denkmäler der materiellen Kultur ausschliesslich durch Schmuck als Gewandzubehör und eine Münze in der Funktion eines Totenobolus im Munde des Toten repräsentiert. Alle bisherigen Münzfunde sind Prägungen arpadischer Herrscher.

Die Funde bestätigen, dass auf dem Gräberfeld seit der ersten Hälfte des 9. bis zum Ende des 11. eventuell in den ersten Jahren des 12. Jh. bestattet wurde, und es kann angenommen werden, dass dort bei einem Durchschnittsalter von 30 Jahren die Angehörigen von etwa zehn Generationen begraben sind. Die Gräberfeld gehörte zum zentralen Teil der Siedlungsagglomeration des Nitraer Fürstentums. Zu seiner Auflassung kam es an der Wende des 11.–12. Jh. höchstwahrscheinlich infolge der Verlegung der Friedhöfe in die Umgebung der Kirchen. Die Grabungen werden fortgesetzt werden.

Abb. 1. Čakajovce. Situationsplan der Fundstelle.

Abb. 2. Čakajovce. Auswahl von Grabfunden (10.–11. Jh.).

Abb. 3. Čakajovce. Auswahl von Grabfunden (10.–11. Jh.).